

EL COMERÇ DE LA NEU DEL MONTSENY EN ÈPOCA MODERNA

GEMMA FONT, JOAQUIM MATEU,
SANDRA PUJADAS, JORDI TURA

Museu Etnològic del Montseny

El comerç de la neu i el gel del Montseny ha estat introduït per nombrosos estudiosos i historiadors de l'àmbit del Montseny.¹ És ben conegut el procés de fabricació de gel natural als pous de l'Avencó,² i darrerament s'han posat al descobert altres estructures semblants a Riells i Viabrea (Ca n'Hosta) i a Sant Feliu de Buixalleu (Mas Gelat), sense oblidar els pous de gel de pobles veïns del Montseny com el de Can Draper a Olzinelles, el de Llinars o el del Verdaguer a Hostalets de Balenyà, entre altres. A més, es coneix l'existència d'una possible nevera a la casa de l'abat del monestir de Breda. Tan o més antigues, però, són les restes d'alguns dels pous de neu i congestes que es localitzen als cimals del massís.

El Montseny conserva, al sector obac de les Agudes, un dels conjunts de pous de neu més importants del país. Un corriol anomenat de les Roques del Glaç –nom per altra banda ben significatiu– permet accedir-hi des del poble de Montseny. Tots els pous d'aquest sector es troben per sobre els 1.450 m d'altitud, i la majoria se situen en una zona d'antics emprius, anomenats emprius de les Agudes. El nombre de pous i congestes d'aquest sector pot superar la trentena. Una altra concentració de pous es troba en el sector del turó de l'Home (on n'hi ha vuit de comptabilitzats fins a l'actualitat), però també trobem pous a les parts altes del sector del Matagalls (sis congestes i un pou), la vall de Santa Fe (dues congestes), coll Pregon (dues congestes i un pou), pla de la Calma (quatre congestes i quatre pous), coll Formic (tres congestes i tres pous), puig Drau (dues congestes i dos pous) i turó del Samon (quatre congestes i un pou), entre altres.

Les restes físiques dels pous ens parlen d'un aprofitament i comerç del recurs natural prou significatiu. El comerç de la neu en època moderna significà un complement important per a la magra i sovint oportunista economia pagesa de la zona.

Els orígens de la utilització de la neu i el glaç són difícils de precisar. A la península Ibèrica, i com a influència de la cultura àrab, es documenten els primers pous en època medieval. El 1303 a Sant Llorenç de Morunys (Solsonès) la neu es guardava en un avenc de la serra del Port del Comte. No serà, però, fins a mitjan segle XVI que aquest producte i la seva comercialització esdevindran populars.

Al Renaixement s'imposa una nova moda que és el consum de begudes fredes, fet que propicià l'augment de la demanda de neu i gel en totes les èpo-

ques de l'any. La nova forma de consum, juntament amb els usos terapèutics de la neu, avalava la demanda cada cop més important de neu o gel dels nuclis urbans, que tingué com a conseqüència la construcció d'una gran quantitat de pous per emmagatzemar la neu necessària per al comerç al llarg de tot l'any.

El segle XVII és el període d'espèndor d'aquesta indústria arcaica. En aquest moment es va construir un gran nombre de pous, sobretot en la franja muntanyosa del litoral mediterrani, relacionat amb el comerç d'aquest producte per via marítima. El segle XVIII la indústria de la neu es consolida i esdevé una indústria popular important. No serà fins al trànsit del segle XIX al XXI que els pous i les congestes s'abandonin definitivament, procés ocorregut ràpidament a causa de l'aparició de les fàbriques de gel artificial.³

ALGUNES DADES HISTÒRIQUES SOBRE L'ÚS I EL COMERÇ DE LA NEU DEL MONTSENY

Les primeres notícies històriques en l'àrea dels Països Catalans apareixen a mitjans del segle XVI. L'ús de la neu a Mallorca apareix documentat el 1564 i pocs anys després, el 1585, la universitat de Sóller n'autoritza formalment el comerç. L'estudiós local A. Gorrias ha calculat el consum de neu a l'illa de Mallorca per l'any 1718 en 862.502 quilos, la major part consumits entre els mesos de juliol i setembre.

A València també es documenta el comerç de neu a la segona meitat del segle XVI. Aquí una llegenda del cavaller valencià Lluís de Castellví, comte de Carlet, li atribueix ser l'introduïdor de les tècniques de conservació de la neu a tota la Península, l'any 1559.⁴ A la ciutat de València el consum de la neu passà de 3.992 càrregues el 1606 a 15.733 al 1785.

Al Principat, les primeres dades històriques de comerç de neu es remunten al darrer quart del segle XVI. A Tortosa, per exemple, el primer arrendament del proveïment de la neu documentat a la ciutat data de 1573.

En aquest context, són nombrosos els metges d'arreu de la Península que escriuen breus tractats mèdics justificant els avantatges terapèutics de beure fred. Destaquen els textos dels sevillans Franco (1569) i Monardes (1574), i del metge de Vic Francesc Micó (1576). Els autors revisen les principals maneres de refrescar els recipients on es refreden les begudes, així com els avantatges de beure fred i l'ús i manera com calia utilitzar la neu per refredar begudes, basant-se en clàssics com Hipòcrates, Avicenna o Galè. El metge català Francesc Micó és l'autor de *Alivio de los sedientos, en el qual se trata la necesidad que tenemos de beber frio, y refrescado con nieve, y las condiciones que para esto son menester, y quales cuerpos lo pueden libremente soportar* (1576); es tracta de l'obra més elaborada de totes les dedicades a l'ús terapèutic de

la neu de la seva època. Presenta una descripció força detallada del sistema d'emmagatzematge de la neu i la manera de conservar-la durant l'estiu. És probablement la referència documental més antiga sobre els sistemes de construcció dels pous i conservació de la neu del Montseny.

Fou a partir de la difusió de les obres de medicina del Renaixement gràcies a la impremta que la neu va adquirir una major importància, fonamentada en l'ús de la crioteràpia i la concepció mèdica de l'antiguitat basada en els quatre elements (terra, aire, aigua i foc). En medicina la neu s'utilitzava per fer baixar la febre produïda per la pesta, entre altres usos terapèutics.

Així, l'ús de la neu i les begudes fredes es van popularitzar ràpidament entre les classes elevades, i ben aviat el consum de gelats i sorbets, elaborats a partir de la neu, es va estendre entre el poble baix. L'aigua de neu es venia pels carrers a preus raonables. D'aquesta manera a partir de finals del segle XVI la neu esdevingué un producte de consum diari, sobretot a les àrees urbanes. Tampoc no hem d'oblidar que la neu i el glaç servien per obtenir recursos extraordinaris en les viles i ciutats a través dels impostos que es cobraven pel seu arrendament. En el Llibre del Comú de la vila d'Arbúcies es conserven diverses cites documentals de l'arrendament de provisió i ús de neu a la vila entre els anys 1690 i 1773.

A 9 d'abril de 1690: Convocat y congregat lo consell ordinari de la vila y parrochia de Arbutias [...] per donar forma en que se arrendin los emoluments, segons los te concedit lo dit compte (de Solterra) ab privilegi ha dita universitat per poder acudir als molts gastos se ofereixen ha la universitat se haja de imposar un corante per tota la parrochia de Arbutias y Lliors y així mateix han deliberat que se arrendi en la dita vila la fleca, la Gavella de peix salat, oli, sal, ayguardent, tabaco, plom, polvora, favas, sivada, *neu*, cartas y la taverna [...]

Als inicis del segle XVIII, l'arrendament és més precís sobre l'ús de la mateixa neu:

A 5 de juliol de 1711: Dicto die de los sobredits y alt anome-nats, així convocats y congregats ab la forma sobredita han conclos y deliberat que en atenció que en la present vila no se troba persona qui provezca de *neu o glas*, lo que redunda en lo dany y perjudici dels habitants y particulars de dita vila y terme, *ja per respecte ser necessari per los malalts* com altrament ha per so deliberat la dita universitat que mentres que y durant lo temps del estiu en que se ha de vendre dita neu o glas en

dita vila. Tant solament donant facultat y poder a Pere Torrent caudaler de cera de dita vila qui se ha ofert en vendre y provehir de neu o glas per lo habitants y particulars de dita vila porque puga vendre la dita neu o glas en nom de la present universitat, havent de vendre aquella a raho de vuyt diners la lliura.⁵

L'arrendament suposava uns ingressos extres importants per a la vila. El cobrament de la neu servia, entre altres coses, per pagar el mestre, per comprar blat o per pagar els mals usos de la vila.

[...] així be se ha conclos y determinat arrendar ayguardent, sclops, claus, polvora, perdigons, spardenyas, no perjudicant als oficials naturals de dita vila poder vendre de llurs officis, y així be la neu, sal, grana, [...] y lo preu que dit arrendament se traurà haja de servir per pagar lo mestre, en havent-hi cent lliures sobrerres se degan esmersar en comprar blat per lo comú de dita universitat, venint horas de tenir la botiga provehida, y lo huso que de aquella resultarà se dega de reunir per pagar los Mals de dita universitat

Els arrendaments a ciutats com Barcelona incloïen clàusules més complexes sobre els deures de l'arrendador. També s'exigien compromisos de proveïment sota pena de multes econòmiques i en general es regulava acuradament l'aprovisionament, fet que ens parla d'una indústria arcaica d'importància en la societat de l'època. D'inicis del segle XVII és un dels primers exemples de contracte d'arrendament de la neu del sector del Matagalls per a la ciutat de Barcelona.⁶ El negoci de la neu perdurarà al llarg de les dues centúries següents, fins esdevenir un comerç important entre les zones de muntanya i les àrees urbanes. En trobem nous exemples al llarg del segle XVIII, com el conveni per a la venda de neu dels pous d'en Cervera als pagesos Valls de Mataró:

Dídac Cervera, pagès de la parròquia de Sant Julià de Montseny i Francesc Puig d'Arbúcies venen a Joan Valls i a Pere Valls, el seu fill. pagesos de Mataró, 600 càrregues de neu rebedores dels pous i congestes que dits venedors tenen en la muntanya de Montseny, picada, a punt de carregar, cada càrrega a compte dels mateixos venedors. El preu de la present venda és de 600 lliures a raó de 10 rals per cada càrrega, pagador dit preu a tres iguals parts, 200 lliures el diumenge

Pou de glaç de mas Gelat (Sant Feliu de Buixalleu)

de carnestoltes primer vinent, altres 200 el primer dia del mes de juliol, i les restants 200 lliures el primer dia del mes de setembre, [...] També és convingut que mentre en la muntanya de Montseny hi haurà neu sens empouar que dits venedors puguin fer càrregues de dita neu i que en Valls l'hagi de prendre [...]⁷

Altrament, a mitjans del mateix segle en Cervera, juntament amb Jaume Daumal i Josep Molins de Viladrau, formen companyia per a la venda de la neu de les Agudes i Bach de Sant Marçal a la ciutat de Barcelona.⁸ Es tracta d'un contracte d'aprovisionament de neu on es detalla curosament la quantitat de neu que calia emmagatzemar, els sistemes d'empouament i d'extracció i sobretot el transport de la neu del Montseny i del glaç del Vallès fins a la ciutat.

L'any 1765 l'arrendador de l'abast de la neu de Barcelona extreu dels pous i congestes d'aquest sector del Montseny més de 6.500 càrregues de neu anuals, repartides entre els cinc pous dels esmentats Cervera, Daumal i Molins, que havien d'empouar unes 5.000 càrregues, les 1.000 càrregues de la congesta de Salvador Masmiqel i Samon, i les 400 del pou del Comte (sense acabar d'omplir). A més, el document esmenta que l'abast de la neu de la ciutat incloïa també el glaç dels pous dits del Vallès, que eren: el d'en Coll i d'en

Barrera de Lliçà, els pous de glaç de l'Avencó i de Fontmolssa, el de Ribatallada, el de Verdaguer de Balenyà, el del Forn de Vidre i el de Granollers.

Primerament, es convingut y pactat entre ditas parts que en los sinch anys de dit arrendament y en cada un de ells sian tinguets y obligats dits Magí Cervera, Jaime Dalmau y Joseph Molins, a empuar o fer empuar a sos propis gastos y despesas, en las Agudas de Montseny y Bach de Sant Marçal tota la neu que sels demanarà per dit Bruguera o per la compañía de dit arrendament, fins a número de cinc mil càrregas, y no més, donantsels empero l'avís per part de dit Bruguera en lo dia vuyt de febrer de quiscun any y ab que la dita petició, o empuada hagi de esser a lo menos de dos mil carregas, comensant a donar dit avis en lo dia vuyt del mes de febrer prop vinent, y de est any mil setcents sexanta y sinch. La qual neu que sels haurà donat avís de empuar, essent aquella realment en dit temps empuada, lo mencionat Bruguera administrador predit hage de pagar y satisfer a dit Magí Cervera y demes dalt nomenats a rahó de sis sous la carrega de motllo, a ús y costum, en lo dia quinse de juliol de quiscun any, esto es la que serà extreta en lo dia primer de juliol o quedarà existent en lo mateix dia que serà lo de la judicació o evaluació que avall se dirà [...]

Els pous esmentats de les Agudes eren els dos d'en Cervera i dos d'en Molins de Viladrau, situats en el terme de la Costa del Montseny, i el pou d'en Deumal situat a la parròquia de Montseny. Pel que fa a la congesta de Salvador Masmiquel i Samon, el sistema d'arrendament, judicació i extracció de la neu era exactament el mateix. En tots els casos es pagava a 6 sous la càrrega de motllo.

Que las ditas empuadas se hagen de fer en la congesta que lo dit Salvador Masmiquel té y posseheix en ditas Agudas de Montseny, la qual se judica ésser de unes mil carregas de tretja poch més o menos, picant-se y conduint-se dita neu en la deguda forma, per lo qual efecte tinga facultat dit Bruguera de fer assistir un home lo que li apareixca en ditas empuadas a fi de mirar en la forma se farà aquellias.

Finalment, l'arrendament del pou del Comte difereix dels anteriors perquè es tracta d'un subestabliment i venda directa de la neu ja empouada per

part de l'arrendatari. En aquest cas el mateix administrador de la neu de la ciutat de Barcelona és l'encarregat de fer omplir i transportar les càrregues de neu:

[...] Relloga o rearrenda a Josep Mariano Bruguera y Mitjans comerciant matriculat, ciutadà de Barcelona [...] Lo mencionat Pou per a empuar neu, vulgarment anomenat del Compte, situat en dita muntanya de Santa Fe, propi de dits cònjuges Josep y Gertrudis Guinart y Feixas. Y per quan en dit pou al present té ja empuada una partida de neu que judica haverni unes quatre centes càrregues, poch més o menos [...]

Els convenis mercantils entre els pagesos propietaris del pous se succeeixen al llarg dels segles XVIII i XIX, i ens mostren la importància del comerç de la neu en l'economia dels masos de muntanya. Així, a finals del mateix segle trobem un nou exemple, quan el 1794 Magí i Ramon Cervera estableixen un conveni o associació mercantil amb Anton de Fluvià per al comerç de la neu dels pous respectius amb la ciutat de Barcelona, anant a mitges, pel temps de 10 anys, de manera que evitaven la competència entre ells per l'arrendament de la neu de la ciutat.

Don Anton Cayetano de Fluvià y Magí i Ramon Cervera pagesos de Montseny, pare y fill, han convingut que los Pous y congestas que un y altre tenim en la muntanya de les Agudes vagin a mitges, esto és lo valor de la neu que en ella se empouarà per plaç de 10 anys, essent que ni un ni altres pugam fer ningun contracte ab los administradors del Abast de la Neu de la present ciutat sense consentiment ni intervenció los un dels altres. Los quals 10 anys començaran a córrer des del 1 de gener de 1794 y finiran a l'últim de desembre de 1804

El segle XVIII és el moment de màxim aprofitament dels recursos naturals. Els pagesos propietaris de pous i congestes pogueren aprofitar aquests elements com a complement de la seva economia agrícola o forestal. Es tracta d'un comerç clarament dirigit al consum exterior que supera la clàssica economia pagesa d'autoabastament i és únicament comparable al negoci dels productes forestals (llenya, carbó...). En aquests moments també es fossilitzen per escrit les formes contractuals mercantils o de conveni entre propietaris, documents que ens demostren l'existència d'un corpus consuetudinari de treball preexistent, possiblement d'origen siscentista, que aleshores quedà plasmat en els protocols notariais i la documentació privada.

EL FUNCIONAMENT DELS POUS DE NEU DEL MONTSENY (SEGLES XVI-XIX)

L'auge del comerç de la neu coincideix amb el que s'anomena la "petita edat del gel", període de clima més fred i plujós que l'actual que s'inicià entre els segles XIII i XIV i arribà al punt màxim entre mitjans del segle XVI i mitjans del XIX. A més del factor climàtic, que condicionava l'aprovisionament regular de la neu, hi havia altres factors primordials per a l'establiment de pous de neu, com l'altitud, l'orientació, l'aprofitament del relleu (pendents i afloraments de la roca...), la proximitat de les rutes de descens i la possibilitat legal d'explotar-los, entre altres.

Sembla possible que les primeres construccions relacionades amb l'emmagatzematge de la neu fossin les congestes, dipòsits on s'arrecera la neu de forma natural. Seguidament, a partir de mitjans del segle XVI, es construïren els primers pous pròpiament dits. Finalment, la indústria evolucionà fins a la construcció dels pous de glaç, dedicats a la fabricació de glaç a partir de basses d'aigua de poca fondària on l'aigua es glaçava de manera natural. En tot cas, les tres tipologies constructives convisqueren en el territori i en el temps fins ben entrat el segle XIX. En el cas de les congestes de les Agudes, aquestes

Pou de neu d'en Deumal

eren utilitzades com a complement de l'emmagatzematge de neu als pous dels diferents propietaris; així s'esmenta en el document de 1765 sobre l'aprovisionament de neu de Barcelona:

[...] y en cas que los dits Pous no tingan capacitat per tota la empuada, la que no cabrà en aquell se haja de empuar en las congestas tenen en la mateixa muntanya que sian demes bona treta, picantse y conduhintse dita neu en la forma se requirixin, per lo qual efecte tinga facultat dit Bruguera de fer acistir un home lo que li apareixesca en ditas empuadas a efecte de mirar en la forma se faran aquellas.

El metge de Vic Francesc Micó, en el seu tractat sobre els beneficis de beure fred, ens aporta una interessant nota històrica sobre el sistema constructiu dels pous de neu del Montseny. La seva obra, escrita el 1576, ens descriu el sistema utilitzat per emmagatzemar la neu a la muntanya del Montseny. En el capítol 8, intitulat "*que declara de que manera se reservava y conservava la nieve en tiempo pasado y como se conserva y se transe hoy en dia*", ens diu:

De varias y diversas maneras conservavan y reservavan la nieve los antiguos y quasi todas pueden reduzir a la que hoy se usa [...] En nuestros tiempos agora, y aquí a Barcelona, en los montes que vulgarmente llaman Montseny y en S. Lorente y en semejantes lugares se encierra de invierno y se conserva para el estío deste modo. Hazen unos grandes fosos a manera de pozos, que llaman, hondos de cinco, seis, siete y ocho varas quadradas,⁹ de la anchura que quieren y al derredor de las paredes de todos los lados, con maderos gruesos, por su orden puestos uno encima del otro, hacen a manera de una paret, y cortina, la qual impide que la tierra no cae dentro del pozo. Y baxo en lo profundo procuran dar algún desvaidero como desaguadero para que lagua que de la nieve se derritiere tenga como y por donde pueda salir afuera. Hinchán despues todo aquel pozo de nieve, y por el derredor ponen paja para que se conserve mejor, y pisan la bien, y aprietan con unos maderos reziamente o con maças. Y quando están llenos ponen encima paja, y de maderos y bigas y postes o troncos de arboles, hazen como un tejado, y cubrenlo muy bien después de tierra, y encima algunas tejas, por manera que cuendo llueve el agua no pueda entrar, ni caer dentro, y otros hazen un tejado. Deste modo la conservan hasta el estío, y la trahen también con unas portadoras, al suelo agujereadas, porque lo que se derrite salga afuera, y rebuelta, y cubierta muy bien con paja. Si es porque la paja resfría o porque

impida que el calor no cale tanto, como lo hazían para conservar el agua, que se había enfriado de noche, que no se calentase de día [...] de esta manera se usa ya oy por todo el mundo conservarla, para que el que la quiereze de invierno y de estío, pueda beber frío.

Segons aquest text, en el tercer quart del segle XVI alguns dels pous del Montseny ja es trobaven en ple funcionament. De fet, pocs anys després apareix en la documentació el pou del Comte, el 1598, i el 1606 s'esmenten els pous del Camp de Cent Sous al Matagalls i el d'en Viladecans a l'avetosa de Vallforners. També ens permet observar que el sistema d'emmagatzematge i conservació de la neu ha estat el mateix utilitzat fins ben bé a mitjans del segle XIX.

Pel que fa al sistema constructiu, el document especifica clarament la tipologia constructiva dels pous, la cobertura amb branques i teules, a manera de barraca, el forat de desguàs i la forma de transportar la neu amb portadores. Potser el que més sorprèn és el sistema de cobertura dels pous, que no s'ha conservat fins avui dia, però que també apareix en altres documents com en el de 1606 dels pous del Matagalls: "[...] y aquells plens que sian agen de tenir ensostrats conforme estan y an de estar los pous de neu".

La documentació patrimonial conservada de can Cervera (Montseny), que abasta els anys 1818-1862, ens esmenta també elements propis de la recollida de la neu com les maces, les portadores o el boll i les branques d'avet per tapar la neu, que ja apareixen al document del metge de Vic.

Los jornals que se agensats per omplir dos pous de neu son fins lo dia 1 de mars 77 y mes y foren dos dias ab els jornals per refagí neu als dos pous y portar branca de bet que tots junts fan de jornals 90; de una montanya per aprofitar algunas clapas de neu y posar-hi branca de fax. Mes lo dia 6 dit juny y tornarem jo y una altra dona per posar mes branca per cobrir-ho [...] (1856)

Les feines d'empouada començaven amb les primeres nevades de l'any. En el document de 1765 de l'arrendament de la neu de la ciutat de Barcelona, l'avís per fer l'empouament per part de l'administrador de la neu i el glaç es donava el dia 8 de febrer "essent realment en est temps empouada". Tan bon punt havia nevat, la neu es recollia i es portava al pou. En el cas dels pous situats en zona d'empriu la neu es recollia dels verals dels pous sense haver de demanar permís als propietaris, ja que el dret de recollir neu era inherent a l'ús de l'empriu. Però al Montseny també trobem altres sistemes. Per exemple, en el cas de pous construïts en terres privades calia demanar permís als

propietaris veïns per arreplegar la neu caiguda en la seva propietat. Així, per exemple, el 1706 s'estableix un conveni entre Pere Joan Morera i Aleix Cortada per la venda d'un pou a coll Formic i entre les clàusules s'esmenta:

[...] No sols perque en dit pou no es pot empouar tots los anys, i si sols en los anys en que en los plans no se pot cullir glas, en lo qual cas se té que empouar neu per les muntanyes y es molt acart [...] y també en los anys que es pot empouar neu es molt dificultós empouar-la en dit pou, no sols per ser aquell molt avall de la muntanya, però també per haver-hi molt poc terreny propi de dit Morera en lo qual se podria arreplegar bastanta neu, per empouar dit pou és forçós pendre aquella de terres circundants de dit pou, les quals no són pròpies de dit Morera, sino de diferents persones de les quals s'ha de menester el consentiment i beneplàcit per pendre i replegar la neu per empouar dit pous, i per consecuent a no tenir lo beneplàcit i consentiment dels duenyos de les terres circundants de dit pou, quedaria aquell infructífero per no poder-se empouar, i així ser el pou de molt poc valor [...]¹⁰

Pel que fa a les eines, de ben segur no havien variat gaire des del segle XVI fins a la documentació de les llibretes de jornals de can Cervera, on trobem anotades les eines que calia comprar –“Més he pagat de una pala una pesseta. Més cent claus per clavar els baiards i reclavar el motllo, una pesseta” (1856)–, els jornals de la mula pel transport –“Jornals de la mula per portar boll i baiards tres cargass de boll 13 lliures i 10 sous”– i també els jornals del fuster per adobar els motllos: “Més el fuster per les llates i claus 5 lliures i 17 sous i 3 diners.. Y més de 100 claus per clavar els baiards, 1 pesseta i de les potes, 4 pessetes” (1856).

Un cop arreplegada la neu calia trepitjar-la, un procés que s'encarregava als mossos. Les maces servien per picar la neu, amb la qual es feien lloses o blocs compactes. Els blocs s'obtenien piconant la neu sobre un motlle. Els documents del segle XVIII parlen de càrregues de motllo, d'acord amb el sistema per extreure la neu dels pous de les Agudes.

Primer, el dia 16 [de febrer de 1861] quan van haver ajustat la partida de neu abans esmentada, el dit sr [Vilardell] els va dir als dits Mateu i Cervera si es veurien en ànims l'endemà dia 17 per poder adobar el camí i fer adobar el motllo, si el Rey en sabia, per poder desmepanyar per fer 12 o 15 càrregues de neu, i Joan Cervera va marxar aviat per trobar el Rey, i fou a la mun-

tanya i li digué com estava el motllo, i li diu que no hi ha sinó els ferros, i s'ha de fer nou, i digueren als mossos que hi havia allà quants volien pujar l'endemà per adobar camí i fer càrregues de neu si aquella nit el fuster l'empleava fent el motllo, i foren 8 els que van dir que hi pujarien, i va ser vespre quan Cervera va tornar a can Garballer a dir que sí, i vol del treball d'aquella nit 3 p. Més aquella nit i part de l'endemà al matí per fer el motllo, fusta, claus i treball de fuster 10 p. Total 13 p. Més el treball de pujar el motllo a la muntanya per un animal 2 p. Més els 8 jornals del homes a 2 p són 16 p. Més el Rey y Joan de pujar-hi per guiar els mossos són 13 p. Junts fan 33 p.

En el document de 1765, l'arrendador estableix a uns jornalers la fabricació dels pans de motlle, de manera que la producció de neu es controlava totalment:

Primerament, dits Josep Carrera, Cayetano Montanyà y Joan Fabrer se obligan en fer los pans de glas o neus que seran menester per la dita provisió y abast de la present ciutat [...] ben picats y de motllo segons los motllos que actualment té dita compañía, a satisfacció de dit Joseph Mariano Bruguera y Mitjans o de la persona que ell destinarà y en los pous que dit Bruguera ordenarà traure del Vallès, Abancó, Castellterçol, Calma y Montseny. Y en lo Vallès y Abancó y demás paratges que arribia al pou la carreta deuant fer los dits Carrera, Montanyà y Fabré las carregas, embollar-las, encordar-las y traure-las del Pou, entregant-las als carreters, de manera que solament lo carreter las deurà pendrar a boca del pou a la mateixa carreta en la conformitat que fins avui se ha estilat. Y en castellsersol, Calma y Montseny y demás paratges a ont no arribarà la carreta, sinó traguers ab matxos deuran fer los pans y entregarlos als traguers en la conformitat que fins avuy se ha estilat.

La neu es començava a extreure a partir del primer de juliol, moment en què es feia la judicació o avaluació de les càrregues contingudes en els pous, i tot seguit, el dia 15 de juliol es feia el pagament de la neu als propietaris dels pous, segons allò que havien judicat els experts nomenats per ambdues parts. Cal esmentar que l'arrendador de la neu establia sempre per contracte l'assistència d'una persona de la seva confiança per fer el seguiment dels treballs d'empouament, per tal d'evitar qualsevol tipus de frau:

*Pou de neu del sector
de les Agudes*

[...] picant-se y conduint-se dita neu en la deguda forma, per lo qual efecte tinga facultat dit Bruguera de fer assistir un home lo que li apareixca en ditas empuadas a fi de mirar en la forma se farà aquellas.

També en els mateixos contractes s'esmenta la figura del judicador, o persona encarregada d'avaluar la capacitat del pou i les càrregues que se'n podien extreure. En el document de l'abast de la neu de 1765 s'esmenta que l'encarregat de l'avaluació del pou d'en Deumal era Fèlix Vila i Bellit de Tagamanent.

[...] que segons la judicació feta en tres del corrent mes de juliol per Fèlix Vila y Bellit pagès de Tagamanent, expert anomenat per part de la companyia de dit arrendament, foren judicadas haver-hi en dit dia tres del corrent mes en lo pou y dos congestas que lo mateix Jauma Daumal té en las Agudas de

Montseny, las quals mil y sinquanta carregas de neu se li pagan a rahó de sis sous la carrega de motllo

Quan arribaven els mesos de juliol i agost calia invertir nous jornals per recobrir els pous i les congestes. El 1818 encara els mesos d'octubre i novembre es van fer treballs d'adob del pou d'en Fàbrega i s'escuraren les restes de neu d'aquest pou i de l'Auladell i d'en Jovany. Ja avançat el segle XIX, documents del mas Cervera ens esmenten la capacitat dels pous d'en Jovany, Fàbrega, Auladell i Vilajoana, que contenien 881 càrregues i 6 setens¹¹ de motlle.

Diem nosaltres los a baix firmants experts anomenats per medir els Pous de Neu de Montseny, que havent pres las dimensions dels Pous dits d'en Jovany, Fàbrega, Oladell i Vilajoana, resulta que el pou d'en Jovany té de diàmetre 31 pams i 1/2 quart i alçada 6 pams. Lo de Fabregà diàmetre 22 pams, 3/4 i alçada 17 pams. Pou d'Oladell diàmetre 22 pams 1/4 i alçada 12 pams. Pou de Vilajoana diàmetre 25 pams i 2/4, alçada 15 pams. Havent després medít el motllo de les Torres de Sant Quirze, segons conveni dels senyors Ramon Cervera i Pau Giralt, resultà que el referit motllo conté 14 pams 2/4 i 1/2 cúbics, per lo que segons les dites dimensions de motllo i pous, resultà que els referits pous contenen 812 càrregues i 6 setens, a més 69 càrregues tretas abans de la medició del pou d'en Jovany, componen per total 881 càrregues, 6 setens. Josep Estrada, Jacint Soldevila

El darrer testimoni de què disposem que ens comenta la tècnica utilitzada en el sistema d'empouament són els records de Lola Pintu, filla del Camps de Santa Fe, que esmenta com el seu pare treballava cada hivern per emplenar la congesta de Passavets.¹²

[...] Feia baixar tota la neu acumulada en la rossolada que hi ha a sobre fins que era ple, després ho aixafaven amb unes maces. un cop fet es tapava amb boll i fullaca. A l'estiu venien a buscar el gel amb sàrries plenes de boll. El pou s'obria per un cantó i s'anava treient el gel. El pou de Passavets era fet només de terra mentre que el del Comte era de pedra [...]

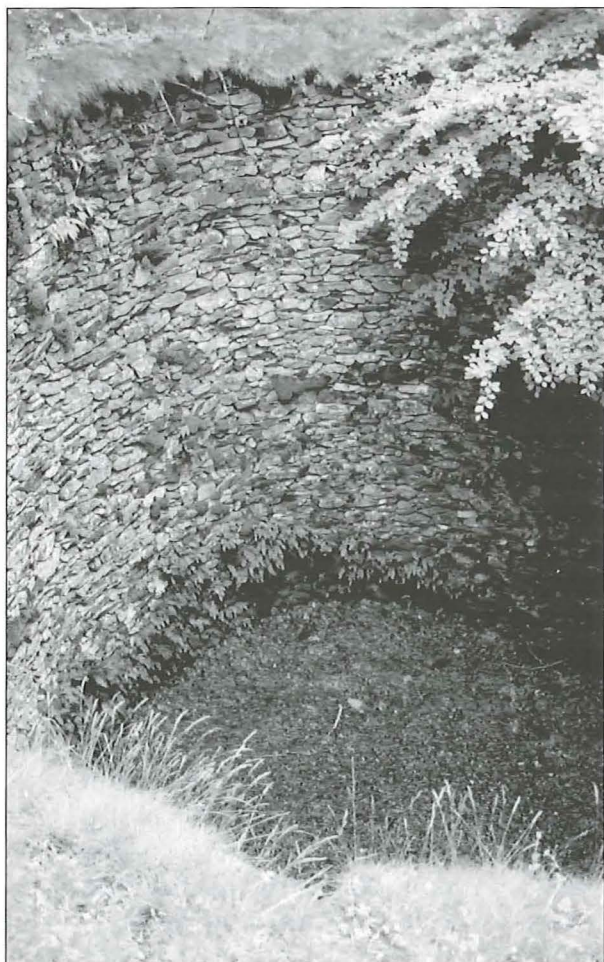
La tècnica utilitzada en el procés d'empouament i extracció de la neu de la muntanya es mantingué pràcticament inalterada des de mitjans del segle XVI fins ben entrat el segle XIX, i en alguns casos primer terç del segle XX. Les

eines, infraestructures i formes de treball no es van veure afectades pel pas del temps, exemple de la pervivència de la manera de viure de la societat tradicional a la muntanya.

EL TRANSPORT DE LA NEU DEL MONTSENY I DEL GLAÇ DEL VALLÈS A LA CIUTAT DE BARCELONA L'ANY 1765

El transport de la neu des de la muntanya suposava un gran esforç en homes i bestiar de càrrega. El 1765, segons el contracte d'arrendament de la ciutat de Barcelona, calia baixar la neu amb matxos per camins estrets fins al poble de Vilamajor, on els carreters de la companyia la conduïen fins als portals de la ciutat. El document també esmenta el transport del glaç dels pous del Vallès:

[...] lo qual transport farà en carreta entoldada y empostissada o guarnidas de pots llisas, no empero ab botxas, y en la forma següent: esto es que quan transportarà glas dels pous d'en Coll, d'en Barrera y de Montmeló, carregaran aquell y eixiran las carretas dels dits pous entre les quatre y sinch horas de la tarda y dormiran o faran nit en lo hostel de Montcada, a fi que si esta nit esdevenia algun aygua, fos passat lo Riu, y després entraran en Barcelona en lo endemà al matí a la hora de obrir lo portal. Que quan transportarà glas dels referits pous de Abancó y de Fontmolsa carregará aquell i eixiran las carretas de dits pous entre las sis y set horas del matí, y faran nit en lo hostel de Montcada, per lo motiu dalt expressat, divent així mateix entrar a Barcelona en lo endemà al matí a la hora de obrir lo portal. Que quan deurà transportar glas dels pous de Ribatallada farà lo camí en est forma, esto es que las carretas que carregaran y eixiran dels pous a la nit entraran en lo dia següent de bon matí en Barcelona. Y las que carregaran y eixiran de dits pous al matí entraran en Barcelona en la tarda del mateix dia. Que quan transportarà glas del Forn de Vidre y de la Vila de Granollers, carregará aquell y eixiran las carretas de dit Forn y Vila respectivament a les quatre horas de la tarda y dormiran y faran nit en lo dit hostel de Montcada, y després entraran en Barcelona en lo endemà al matí a la hora de obrir lo portal. Que quant deurà transportar glas del pou d'en Verdaguer de Balenyà farà lo camí ab la major brevedat possible. Y que quan haurà de transportar neu del Montseny (la qual de compte de la companyia de

Pou del Comte

dit arrendament deurà dit Bruguera administrador de fer-la baixar ab matxos des dels pous y congestas de Montseny a la vila de Vilamajor) carregarà dita neu ab los carros en dita vila de Vilamajor y la transportarà a Barcelona en lo modo y forma següent: a saber que tindrà dos comboys de carros ab lo bestiar corresponent, lo un para carregar la neu en la dita vila, y transportar-la fins a Montmeló, y en haver arribat la neu a Montmeló sense mudar-la de carros posarà en ells nou bestiar, lo qual baixará dita neu ab los mateixos carros a Barcelona, y a la casa de la administració del dit arrendament, que serà lo bestiar del altre comboy que anirà de buit des de Barcelona a Montmaló y est comboy pujarà luego a Vilamajor per a carregar la neu que trobarà en dita Vila, y fer lo camí y transport en

la forma sobredita. Y carregant la neu en Vilamajor entre la una y dos horas de la tarda entrarà aquella en Barcelona lo endemà al matí al obrir los portals.

Item lo dit Josep Mariano Bruguera y Mitjans, en dit nom convé y promet al referit Miquel Vintró. Que per lo transport de dit glas y neu li donarà y pagarà, és a saber de las carregas que transportarà dels pous d'en Coll, d'en Barrera de Llissà a rahó de nou sous per quiscuna carrega de motllo y de Montmeló, de las carregas que transportarà dels pous de Avancó a rahó de vint y dos sous, de las carregas que transportarà de Fontmolsa a rahó de vint y un sous, de las carregas que transportarà dels pous de Ribatallada a rahó de tretse sous per quiscuna carrega, de las que transportarà del Forn de Vidre a rahó de set sous y sis diners per quiscuna carrega, de las que transportarà de Granollers a rahó de vuyt sous y sis diners, de las que transportarà del pou de Verdaguer de Balenyà a rahó de vint y vuyt sous, Y per la neu que transportarà des de Vilamajor a Barcelona a rahó de catorse sous també per quiscuna carrega, y totas las referidas de motllo. Lo valor o import del qual transport de glas y de neu donarà y pagarà lo dit Bruguera administrador pedit al referit Miquel Vintró, a la fi de cada un mes.

El document és interessant per les dades que ens aporta sobre els sistemes de transport de la neu del Vallès i del Montseny, l'organització dels carreters i el pagament del transport, segons la proximitat dels pous a la ciutat. La neu del Montseny era la que provenia de més lluny per abastar la ciutat i també la que requeria més esforç econòmic i humà per transportar-la.

EL POU DEL COMTE, EXEMPLE D'ESTABLIMENT D'UN POU DE NEU EL SEGLE XVI

Malgrat que no coneixem amb exactitud l'època de construcció de la majoria dels pous de neu del Montseny, l'existència de molts d'ells deu recular als inicis de l'època moderna o baixmedieval, com ja hem introduït suara. Aleshores la possessió de talar arbres, gaudir de pastures i comerciar amb la neu del Montseny es trobava en poder dels senyors feudals, qui al seu torn establien a canvi d'uns diners aquests drets a pagesos i petits senyors feudals: eren els anomenats emprius.

Amb l'allunyament dels vescomtes de Cabrera i d'altres senyors del territori, els establiments quedaren fossilitzats i en alguns casos el mateix

vescomte va vendre els drets a pagesos rics, que foren els qui continuaren els establiments o els aprofitaments de la muntanya. És el cas de l'empriu de llenya i pastures de Santa Fe o de Riells venut als Regàs d'Arbúcies, per exemple. De ben segur els drets d'extracció i comerç de la neu també s'arrendaren i es vengueren a altres propietaris del Montseny.

Ens ha pervingut un bon exemple d'establiment de pou de neu que ens permet veure l'origen històric d'aquesta indústria arcaica. És l'establiment en emfiteusi del dret d'empouar en l'anomenat del pou del Comte, fins avui dia el pou de neu documentat més antic. Apareix en la documentació del vescomtat de Cabrera des del 1598. Al llarg del segle XVI i tot el segle següent se succeeixen una sèrie de processos judicials entre el vescomte de Cabrera, aleshores marquès d'Aitona, i els arrendataris d'aquest pou amb motiu del cobrament dels censos.

L'any 1598 el vescomte de Cabrera va establir al senyor de Fluvià i al pagès Joan Vilar de la Costa el pou del Comte. El preu era un cens diari (pagador al llarg de cinc mesos) que l'arrendatari havia de pagar en neu a la ciutat de Barcelona, més 12 càrregues que s'havien de pagar a la boca del pou. És per tant el primer exemple de comerç de neu del Montseny vers la gran ciutat.

[...] estableció su Exca a dicho Fluvià y a Juan Vilar de la Costa el pozo de la nieve que tenia en la montaña de Montseny, con censo de veinte libras de nieve cada dia, de cinco meses en cada un año, que son mayo, junio, juliol, agosto, y setiembre, pagaderas dentro de Barcelona, y mas doce cargas de nieve cada año pagaderas a la boca del pozo con las condiciones y retenciones del auto, la qual nieve aunque suele valer seis dineros por libra pero contandosla a lo menos a quarto dineros por libra, que a razon de un sueldo por libra, valen 1000 libras

Pocs anys després, es conserva un al·legat del marquès d'Aitona on esmenta la seva possessió dels pous de neu de la muntanya de Montseny, establerts al senyor de Fluvià i a l'amo del mas Vilar de la Costa, amb dret de construir nous pous en aquesta zona, a canvi d'un cens de 10 lliures de neu cada dia al monestir de Pedralbes.

Año de 1601 Barcelona. Petición dada por don Carlos de Vilademany y de Cruilles contra el sr Marques de Aytona sobre pertenecerle estar en posesion de cortar arboles, gozar de pastos en todo el Montesino. Y por parte de su Ex se alegó pertenecerle los pozos de nieve, y venderla libremente cuos pozos estaban sitos en dicho monte, y que su Ex como senyor de dicha Montaña de Montseni, y partida de Santa

*Fe, estableció este pozo dandolo a Benet Joan de Fluvià y Torrelles y a Sebastian Vilar, dandoles facultad para edificar otros pozos como con efecto hicieron, dando 10 libras de nieve cada día al Monasterio de Pedralbes.*¹³

Les notícies continuen amb la reclamació del pagament de l'arrendament del pou del Comte per part del marquès als successors de la casa Fluvià i als Vilar de la Costa al llarg del segle xvii.

*Año de 1657 Año 1666. La ejecución seguida por parte de el Ex S Guillem Ramon de Moncada contra el S Alejo de Fluvià como sucesor de Benet de Fluvià difunto a quien el EX S D Gaston estableció y a Sebastian Vilar, un pozo de nieve constituido en la montaña de Montseny, en la partida de Santa Fe, llamado el Pozo de el Conde con facultad de construir otros pozos en dicho lugar, con obligación de dar a su Ex. cada día des de 1 de mayo hasta ultimo de setiembre 20 libras de nieve en la ciudad de Valencia, y 10 cargas de nieve cada año para que su Ex envíe por ella a dicho pozo quando gustase. Y atento que se debían m. a. (muchas arrobas) pidió su Ex se le mandasen pagar.*¹⁴

El vescomte de Cabrera és encara a finals del segle xvi el propietari del pou. Com a senyor de tot el territori tenia per tant la facultat de l'aprovisionament i comerç de la neu. L'establiment del pou del Comte a uns feudataris li permetia cobrar el cens en espècies a peu mateix del pou o a la ciutat. Sembla que hauríem de vincular aquesta concessió amb la creixent demanda de neu que hi ha des de les zones urbanes, especialment per part de les classes altes, en aquest període renaixentista. A partir del segle xvii, amb l'allunyament dels marquesos, i sobretot el segle xviii, amb les vendes de drets i regalies, el pou del Comte passa als Guinart-Feixes de Lloret de Mar, els quals també l'estableixen a canvi de censos anuals. És interessant l'esment que es fa el 1765 del pagament del delme del pou.

[...] Relloga o rearrenda a Josep Mariano Bruguera y Mitjans comerciant matriculat, ciutadà de Barcelona, com a administrador del arrendament de la provisió y abast de la neu y glas de esta ciutat de Barcelona per lo quinqueni que començarà en primer del mes de abril pròxim vinent, present y avall acceptant, y als seus en dit nom, y a la companyia de dit arrendament durant lo referit temps de un any. Lo mencionat Pou per a empuar neu, vulgarment anomenat del Compte, situat en dita muntanya de

Santa Fe, propi de dits cònjuges Josep y Gertrudis Guinart y Feixas [...] Primerament, ab pacte: Que en cas lo dit Josep Mariano Bruguera en lo referit nom sia compellit y obligat per part de algun senyor, o altre qualssevol persona, en haver de pagar delme, així de la neu que es troba empuada com de la que lo mateix Bruguera empuarà en est mateix any en dit Pou, Que en dit cas ell dit Moré en lo dia primer de juriol prop vinent referà y esmenarà a dit Bruguera igual número de càrregas de neu, al que haurà pagat y entregat per motiu de dit delmes, o bé li pagarà lo valor de dita neu en lo mateix dia primer de juriol (que es lo dia en que se acostuma judicar la neu en Montseny), al preu corrent en dit dia en la referida muntanya. Item ab pacte Que en cas de entregar dit Bruguera als dits cònjuges Guinart y Feixas las divuyt carregas de neu que ell dit Jaume Moré està obligat haver de donar a dita Senyora, que en dit cas referà y esmenarà també al mencionat Bruguera igual número de carregas de neu que haurà entregat a dits cònjuges Guinart y Feixas, o bé li pagarà son just valor en lo dia modo y forma esta expresat en lo pacte antecedent [...]

Lo preu del present relloguer y venda és de quatre centas lliuras Barnas, a saber a dos centas lliuras per lo relloguer de dit pou, la quals lo mateix Bruguera deurà pagar y satisfer a dit Moré en diner de comptant en lo dia present, y las restants dos centas lliuras per lo preu de dita neu, las que deurà pagarlas y satisferlas dit Bruguera en lo dia quinse de juriol, prop vinent.

Malgrat la pervivència de pous d'origen feudal, també es conserven al Montseny d'altres de construcció moderna. Durant el segle XVIII, moment d'auge constructiu de pous i congestes al Montseny, seran els mateixos pagesos de la muntanya els qui establiran i construiran noves congestes i pous als cimals del Montseny. Així, el mateix Cervera concedeix facultat per construir una congesta en una peça de terra de la seva propietat el 1708.¹⁵

Dídac Cervera, pagès de la parròquia de Sant Julià de Montseny, per utilitat seva, concedeix a Miquel Planas, pagès de la dita parròquia llicència i facultat per a construir una congesta per posar neu, en aquella peça de terra que posseeix per títols legítims en la parròquia de Sant Esteve de la Costa, a la muntanya, en lloc dit Pla sa Sitjas o Catiu d'Or. Afronta a totes parts en honor seu i el té per Antoni Andreu senyor del mas Andreu de Palautordera successor de Vilar de la Costa. Per

aquesta concessió li ha de fer cens anual de 20 lliures. Les condicions són: el primer any dit Planas ha de posar neu a mitges amb en Cervera, per empouar pot prendre la neu de tot volt i podrà prendre rames i demés necessari per a cobrir aquelles, i tenir el pas lliure per anar i tornar de dita congesta com és costum en la muntanya.

Finalment podem concloure que el comerç de la neu del Montseny esdevingué un negoci important per a la gent de muntanya. Els jornalers que treballaven empouant, majoritàriament homes però també dones, obtenien uns recursos econòmics extraordinaris en temps de poques feines agrícoles. Per altra banda, els masos propietaris de pous iniciaren un comerç exterior de gran volum econòmic, que mobilitzava sectors importants de població en èpoques concretes de l'any i que els va permetre entrar en l'època daurada del camp català engrandint els casals, construint cases noves i adquirint propietats.

NOTES

1. Entre els quals destaquem els articles publicats per A. Pladevall i J. López.
2. M. Serra (1997).
3. A partir de 1870 apareixen les primeres màquines productores de gel, elaborades per l'enginyer francès Tellier.
4. Cruz, pàg. 14.
5. Arxiu Històric Municipal d'Arbúcies: Llibre del Comú de la Vila d'Arbúcies.
6. A. Pladevall (1992).
7. Arxiu Històric Fidel Fita d'Arenys de Mar: J.S. Fexes, 402 v, p. 70v-72v, 23/02/1707, Sant Celoni.
8. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona: Joan Bruguera, 15 Manuale, n. 980, 1765.
9. 1 vara = 772 mm.
10. Arxiu Episcopal de Vic: Cors, A. ACF 3033.
11. 1 càrrega = 12 arroves
12. Museu Etnològic del Montseny: Pintu, Cinta IPEM núm. 10.
13. Arxiu Històric d'Hostalric: Rotlle Còpia 1008 p. 655 i Rotlle Còpia 972 p. 282.
14. Arxiu Històric d'Hostalric: Rotlle Còpia 972 p. 330.
15. Arxiu Històric Fidel Fita d'Arenys de Mar: J.S. Fexes, 403 v, 4/06/1708, p. 30v-32v, Sant Celoni.

BIBLIOGRAFIA

F. BERNARD, "Els pous de glaç de l'Avencó", *I Jornades d'Arqueologia Industrial de Catalunya*, Hospitalet de Llobregat, 1991.

J. CRUZ i J.M. SEGURA, *El comercio de la nieve. La red de pozos de nieve en las tierras valencianas*, Direcció General de Patrimoni Artístic, València, 1996.

A. GALLARDO, "El glaç natural. Indústria rural que desapareix", *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 455, Centre Excursionista de Catalunya, Barcelona, 1933.

A. GORRIAS, *Les cases de neu de Mallorca*, El Far de les Cretes, Palma de Mallorca, 2001.

J. LOPEZ, "Els pous de neu i de glaç del Montseny", *Monografies del Montseny*, 7, Amics del Montseny, Viladrau, 1992.

J.A. LÓPEZ i J. GONZÁLEZ, "La nieve, histórico comercio en Sierra Mágina", *Sumuntán*, 17. <http://pacoserrano.iespana.es/pacoserrano/Leyendad_de_magina/neveros.htm>

F. MICÓ, *Alivio de los sedientos: en el qual se trata la necesidad que tenemos de beber frío y refrescado con nieve, condiciones que para esto son menester y quales cuerpos lo pueden libremente suportar*. Imprès a Barcelona a la casa de Diego Galvan, 1576.

J.H. MUÑOZ, "Els arrendaments del proveïment de la neu a a ciutat de Tortosa en el primer terç del segle XVII", *Recerca*, 5, Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre, Tortosa, 2001.

J. NUET, "Els pous de neu del Montseny", *Muntanya, Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 650, Centre Excursionista de Catalunya, Barcelona, 1970.

A. PLADEVALL, "El negoci de la neu al Montseny" *La Sitja del Llop, Revista del Montseny*, 3, Coordinadora per a la Salvaguarda del Montseny, Campins, 1992.

J.Ll. ORTOLL, "El pou del glaç de ca n'Hosta", *Aquí, Riells-Viabrea*, 25, Ajuntament de Riells i Viabrea, Riells i Viabrea, 1997.

M. REY, "El agua en el Madrid de los Austrias Menores: notas para su estudio", *Panacea, Revista de la historia y de la terapéutica y de las ciencias afines*, 6. <<http://www.ucm.es/info/folchia/aguas10.htm>>

S.A., "Un document interessant", *Butlletí de l'Agrupació Excursionista de Badalona*, 34, Agrupació Excursionista de Badalona, Badalona, 1937.

J. SERRA, "La companyia de la neu a Sant Celoni", *Muntanya, Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 82, Centre Excursionista de Catalunya, Barcelona, 1970.

M. SERRA, "Els pous de glaç de l'Avencó", *Temes Aiguafredencs*, VII bis, Ajuntament d'Aiguafreda, Aiguafreda, 1997.